

забувають про реальний «макіавеллізм», що на сьогодні має бути «політичним прагматизмом» [4, с. 11].

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що внесок Н. Макіавеллі у теорію створення держави та управління нею – величезний. Починаючи з Макіавеллі, правовою основою владних структур і осіб усе частіше вважається політична сила, а не моральні настанови, і політика трактується як самостійне, відокремлене від моралі поняття. Його творчість активно вивчають й до сьогодні, проводячи паралелі із сучасністю. Це порівняння і є підтвердженням, що історія циклічна, що багато подій сьогодення перегукуються з минулим.

Література

1. Долгов К.М. Гуманізм, відродження і політична філософія Ніколо Макіавеллі. К.: М., 1982. К.: с. 598.

2. Гончаров І.А. Государ. Міркування про першу декаду Тита Лівія / за ред. Г. Муравйової, Р. Ходовського. СПб, 2002. 288 с.

3. Никколо Макиавелли. Государь. Перевод Г. Муравьевой. «Жизнь Никколо Макиавелли». СПб, 1993. 265 с.

4. Козинець О.Г., Півень Б.О., Політичні та правові погляди Нікколо Макіавеллі в історичному та сучасному аспекті *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 8-11.

УДК 340.12 (043.2)

Можарівська І.В., студентка,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
Науковий керівник: **Макеєва О.М.**, к.ю.н.

ТЕОРІЯ «ЖИВОГО ПРАВА» ЄВГЕНА ЕРЛІХА

Для розвитку сучасної юриспруденції актуальним є вивчення її історико-правових витоків та дослідження сутності правових вчень відомих правознавців. Одним із таких вагомих ідейно-теоретичних джерел юридичної науки є надбання школи вільного права, або рух «вільного права», що з'являється наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Вона виникає у Західній Європі та охоплює течії, які не сприймали нормативне розуміння права, яке нездатне, як вони вважали, охопити повне різноманіття правового життя, і намагалися протиставити цьому розумінню своє тлумачення права.

Одним із перших науковців, що обґрунтував теоретичні засади «Школи вільного права» став Євген Ерліх, який є засновником науки - соціології права. Світове визнання серед теоретиків права професору Є. Ерліху принесли дослідження в галузі соціології права, які він виклав у 70 друкованих працях, найвідоміша з них - «Основи соціології права». На

думку відомого вченого-дослідника ідей Є. Ерліха В.П. Марчука, вивчаючи проблеми виникнення і розвитку соціологічного напрямку в юриспруденції, слід неодмінно починати з дослідження наукової спадщини родоначальника цього напрямку Є. Ерліха [1, с. 147].

Наукова спадщина Є. Ерліха досліджена багатьма вченими. У радянському правознавстві вчення про «вільне право» і погляди Є. Ерліха зокрема були об'єктом критики. Пізніше твори Є. Ерліха привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, серед яких М.В. Антонов, В.С. Бігун, В.В. Костицький, О.Г. Кобан, В.П. Марчук, М. Ребіндер та ін. Проте дослідження надбань «школи вільного права» не втрачають актуальності до сьогодні.

У своїй теорії Ерліх поєднав суб'єктивні, природно-правові, психологічні та соціологічні чинники. Крім того, вчений рішуче заперечував правовий позитивізм, який вважав право як сукупність правових норм, що вставлені державою і ніяк не пов'язані із суспільством, його економічними умовами та іншими соціальними чинниками. На його думку, такий підхід був хибним.

Найбільш ґрунтовно «Живе право» представлено у його статті «Соціологія і юриспруденція», опублікованій 1906 р., у якій правознавець обґрунтував власне розуміння права та роздуми про природу і значення соціології (права) та юриспруденції. Зокрема, Є. Ерліх вважав помилкою, що «юристи звикли вважати правом лише те, що виходить від держави, скріплене загрозливим державним примусом: усе ж інше – це звичаї, мораль чи подібні утворення. Проте вже сама норма права відмінна від норми звичаєвої своєю природою і змістом, так само, як звичаєва норма своєю природою і змістом – від релігійної норми, норми увічливості чи правила хорошого тону [2, с. 110].

Для з'ясування сутності права, Ерліх доводить, що судова практика повинна бути не лише історичною, але й соціологічною, не потрібно обмежувати право на вивчення права та його техніко-правове застосування. Мислитель намагався дати нове теоретичне обґрунтування закону того часу, надавав уваги не лише вивченню права, а й вивченню загального права, юриспруденції та проявів економічного життя, намагався відобразити та узагальнити їх з погляду його соціологічного світогляду, щоб встановити зв'язки між усіма цими проявами та одним створити загальні знання про право.

На противагу неопозитивізму, соціологічний напрям вважає, що норми, записані в законі, ще не є правом; значно важливішим є «живе право», котре виникає у житті. Народ не просто усвідомлює своє право, але живе правом, діє і розвивається виходячи з цього права. Саме це дотримання правових норм не тільки є способом прояви звичаєвого права, а й дозволяє його розпізнати. Як можна теорію про те, що право зароджується в правосвідомості народу, узгодити з тим фактом, що в

середньовічній Німеччині право, повністю чуже правосвідомості німецького народу, знайшло юридичну силу для цього народу? Пояснити це можна з того, що народ, який перебуває на вищому щаблі розвитку, не бере участі у формуванні правових норм - в цьому аспекті народ «представлений» юристами. Рецепція римського права в середньовічній період сталася виключно завдяки юристам, хоча вони і діяли при цьому як представники всього народу. Є. Ерліх досліджував діюче в суспільстві «живе право» і навіть 1909 р. заснував науково-навчальний семінар для випускників, який займався вивченням звичаєвого права Буковини.

Як вважає О.О. Уварова, «живе право» Є. Ерліха, сумірне «неофіційному праву», що нині визнається одним із елементів багатовимірної правової реальності. Головна теза, яку обстоюють прихильники неофіційного права, полягає в тому, що правові норми створюються і забезпечуються в своїй реалізації не тільки державою, а й недержавними авторами, більше того, такі норми не стають частиною державної правової системи (оскільки тоді все одно фактично маємо державне право, просто у формі санкціонування державою правил, які створені недержавними суб'єктами; і саме держава в разі такого санкціонування може визначати ієрархічну підпорядкованість таких правил [3].

Отже, концепція «живого права» Є. Ерліха, не відкидаючи державне право, суттєво розширює поняття права, а також спонукає до глибшого дослідження його джерел. Сам Є. Ерліх джерелом пізнання живого права вважав не закони, юридичну догматику чи літературу, а безпосередньо суспільне життя, вчинки, поведінку людей, їх звичаї, документи

Література

1. Марчук В.П. «Свободное право» в буржуазной юриспруденции. Критика концепций Е. Эрлиха. Киев: Вища школа, 1977. 167 с.
2. Эрлих О. Основоположение социологии права / пер. с нем. М.В. Антонова; под ред. В.Г. Графского, Ю.И. Гревцова. Санкт-Петербург: ООО «Университетский издательский консорциум», 2011. 704 с.
3. Уварова О.О. Недержавне право: запрошення до дискусії. *Право і громадянське суспільство*. Науковий журнал. Електронне видання. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-10-2015/item/198-nederzhavne-pravo-zaproshennya-dodyskusiyyi-uvarova-o->